वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी

हलन्तपुंलिङ्गप्रकरणम् (२१)

२८.११.२०११

पुनरावर्तनम्

- युष्मद्/अस्मद्+सु
- त्वाहौ सौ, शेषे लोपः, ङेप्रथमयोरम्
- त्व+ +अम् = त्वम्
- अह+ + अम् = अहम्

- युष्मद्/अस्मद्+औ
- युवावौ द्विवचने, प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम्, ङेप्रथमयोरम्
- युव+आ+अम् = युवाम्
- आव+आ+अम् = आवाम्

पुनरावर्तनम्

- युष्मद्/अस्मद्+जस्
- यूयवयौ जसि, शेषे लोपः, ङेप्रथमयोरम्
- यूय+ +अम् = यूयम्
- वय+ +अम् = वयम्

- युष्मद्/अस्मद्+अम्
- त्वमावेकवचने, द्वितीयायां च, ङेप्रथमयोरम्
- त्व+ आ+अम् = त्वाम्
- म+आ+अम् = माम्

पुनरावर्तनम्

- युष्मद्/अस्मद्+औ
- युवावौ द्विवचने, द्वितीयायां च, ङेप्रथमयोरम्
- युव+आ+अम् = युवाम्
- आव+आ+अम् = आवाम्

- युष्मद्/अस्मद्+शस्
- द्वितीयायां च, शसो न
- युष्म+आ+न् = युष्मान्
- अस्म+आ+न् = अस्मान्

३९२. योऽचि (७.२.८९)

- पदद्वयम् । यः, अचि ।
- 'युष्मदस्मदोरनादेशे' (७.२.८६) इति अनुवर्तते ।
- अनयोः यकारादेशः स्याद् अनादेशे अजादौ परतः ।

युष्मद् (टा) आ		अस्मद् (टा) आ	
त्व अद्	आ ('त्वमावेकवचने')	म अद्	आ
त्वद्	आ ('अतो गुणे')	मद्	आ
त्वया	('योऽचि')		मया

३९३. युष्मदस्मदोरनादेशे (७.२.८६)

- पदद्वयम् । युष्मदस्मदोः, अनादेशे ।
- ‘अष्टन आ विभक्तौ’ (७.२.८४) इत्यतः ‘आ’ इति अनुवर्तते ।
- अनयोः आकारः स्याद् अनादेशे हलादौ विभक्तौ ।

- युष्मद् भ्याम् अस्मद् भ्याम्
- युव अद् भ्याम् (‘युवावौ द्विवचने’) आव अद् भ्याम्
- युवद् भ्याम् (‘अतो गुणे’) आवद् भ्याम्
- युव आ भ्याम् (‘युष्मदस्मदोरनादेशे’) आव आ भ्याम्
- युवाभ्याम् (’अकः सवर्णे दीर्घः’) आवाभ्याम्

युष्मद् भिस्		अस्मद् भिस्
युष्म आ भिस्	(‘युष्मदस्मदोरनादेशे’)	अस्म आ भिस्
युष्माभिस्	(‘अकः सवर्णे दीर्घः’)	अस्माभिस्
युष्माभिर्	(‘ससजुषो रुः’)	अस्माभिर्
युष्माभिः	(‘खरवसानयोर्विसर्जनीयः’)	अस्माभिः

३९४. तुभ्यमह्यौ ङयि (७.२.९५)

- पदद्वयम् । तुभ्य-मह्यौ, ङयि ।
- ‘युष्मदस्मदोरनादेशे’ (७.२.८६) इत्यतः ‘युष्मदस्मदोः’ इति अनुवर्तते । ‘मपर्यन्तस्य’ (७.२.९१) इति अधिक्रियते ।
- अनयोः मपर्यन्तस्य तुभ्यमह्यौ स्तः ङयि ।

युष्मद् (ङे) ए		अस्मद् (ङे) ए
युष्मद् अम्	('ङेप्रथमयोरम्')	अस्मद् अम्
तुभ्य अद् अम्	('तुभ्यमह्यौ ङयि')	मह्य अद् अम्
तुभ्यद् अम्	('अतो गुणे')	मह्यद् अम्
तुभ्य् अम्	('शेषे लोपः')	मह्य् अम्
तुभ्यम्		मह्यम्

- परमतुभ्यम् । परममह्यम् । अतितुभ्यम् । अतिमह्यम् ।
- प्राधान्ये गौणत्वे च तदन्तविधिः ।

३९५. भ्यसो भ्यम् (७.१.३०)

- पदद्वयम् । भ्यसः, भ्यम्/अभ्यम् ।
- 'युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्' (७.१.२७) इत्यतः 'युष्मदस्मद्भ्याम्' इति अनुवर्तते ।
- भ्यसो भ्यम् अभ्यम् वा आदेशः स्यात् ।
- आद्यः शेषे लोपस्य अन्त्यलोपत्व एव ।
- तत्र अङ्गवृत्तपरिभाषया एत्वं न ।
- 'युष्मद् भ्यम्' - शेषे लोपः इत्यनेन अन्त्यस्य लोपे 'युष्म भ्यम्' इति स्थिते 'बहुवचने झल्येत्' इति एत्वं प्राप्नोति ।
- 'अङ्गकार्ये कृते पुनर्नाङ्गकार्यम्' इति परिभाषया न भवति ।

- अभ्यम् तु पक्षद्वयेऽपि साधुः ।
- अन्त्यलोप इति पक्षे ‘अतो गुणे’ इति पररूपेण रूपसिद्धिः ।
- टिलोप इति पक्षे युष्म् + अभ्यम् = युष्मभ्यम् ।

- युष्मद् भ्यस्   अस्मद् भ्यस्
- युष्मद् अभ्यम्   (‘भ्यसोऽभ्यम्’)   अस्मद् अभ्यम्
- युष्म्   अभ्यम्   (‘शेषे लोपः’)   अस्म्   अभ्यम्
- युष्मभ्यम्   अस्मभ्यम्

३९६. एकवचनस्य च (७.१.३२)

- पदद्वयम् ।
- 'युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्' (७.१.२७) इत्यतः 'युष्मदस्मद्भ्याम्' इति, 'पञ्चम्या अत्' (७.१.३१) इति पूर्णं च अनुवर्तते ।
- आभ्यां पञ्चम्येकवचनस्य अत् स्यात् ।

- युष्मद् (ङसि) अस् अस्मद् (ङसि) अस्
- युष्मद् अत् ('एकवचनस्य च') अस्मद् अत्
- त्व अद् अत् ('त्वमावेकवचने') म अद् अत्
- त्वद् अत् ('अतो गुणे) मद् अत्
- त्व् अत् ('शेषे लोपः') म् अत्
- त्वत् मत्
- 'ङसेश्च' इति सुवचम् ।

३९७. पञ्चम्या अत् (७.१.३१)

- पदद्वयम् । पञ्चम्याः, अत् ।
- ‘युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्’ (७.१.२७) इत्यतः ‘युष्मदस्मद्भ्याम्’ इति, ‘भ्यसोऽभ्यम्’ (७.१.३०) इत्यतः ‘भ्यसः’ इति च अनुवर्तते ।
- आभ्यां पञ्चम्या भ्यसः अत् स्यात् ।

- युष्मद्   भ्यस्   अस्मद् भ्यस्
- युष्मद्   अत्(‘पञ्चम्या अत्’)   अस्मद् अत्
- युष्म्   अत्   (‘शेषे लोपः’)   अस्म्   अत्
- युष्मत्   अस्मत्

३९८. तवममौ ङसि (७.२.९६)

- पदद्वयम् । तव-ममौ, ङसि ।
- 'युष्मदस्मदोरनादेशे' (७.२.८६) इत्यतः 'युष्मदस्मदोः' इति अनुवर्तते । 'मपर्यन्तस्य' (७.२.९१) इति अधिक्रियते ।
- अनयोः मपर्यन्तस्य तवममौ स्तः ङसि ।

३९६. युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश् (७.१.२७)

- पदत्रयम् । युष्मद्-अस्मद्भ्याम्, ङसः, अश् ।
- स्पष्टम् ।

युष्मद्	(ङस्) अस्		अस्मद्	(ङस्) अस्
युष्मद्	अ	('युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्')	अस्मद्	अ
तव अद्	अ	('तवममौ ङसि')	मम अद्	अ
तवद्	अ	('अतो गुणे')	ममद्	अ
तव्	अ	('शेषे लोपः')	मम्	अ
तव			मम	

- युष्मद्   ओस्   अस्मद्   ओस्
- युव अद् ओस्   ('युवावौ द्विवचने') आव अद्   ओस्
- युवद्   ओस्   ('अतो गुणे')   आवद् ओस्
- युवयोस्   ('योऽचि')   आवयोस्
- युवयोः   आवयोः

४००. साम आकम् (७.१.33)

- पदद्वयम् । सामः, आकम् ।
- 'युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश्' (७.१.२७) इत्यतः 'युष्मदस्मद्भ्याम्' इति अनुवर्तते ।
- आभ्यां परस्य साम आकम् स्यात् ।
- सकारेण सहितः आम् साम् । 'आमि सर्वनाम्नः सुट्' इति अदन्तात् सर्वनाम्नः परस्य आमः सुडागमो विधीयते ।
- 'युष्मद् आम्' इति स्थिते अदन्तत्वाभावेन सुटः प्रसक्तिः न ।
- शेषे लोपेन अन्त्यलोपे कृते एव अदन्तत्वप्रसक्तिः । किन्तु आकम्-आदेशात् प्राक् शेषे लोपः इत्यस्य प्रवृत्तिः न ।
- एवं तर्हि किमर्थः ससुट्कनिर्देशः?

- भाविनः सुटो निवृत्त्यर्थं ससुट्कनिर्देशः ।
- शेषे लोपः इति अन्त्यलोप इति पक्षे एव अयम् ।
- यदि तु शेषस्य लोप एवाश्रीयते, तदा कृतेऽपि आकमादेशे अदो लोपे अवर्णात् परत्वाभावादेव सुटः प्रसक्त्यभावात् ससुट्कनिर्देशो मास्तु ।

युष्मद् आम्	अस्मद् आम्
युष्मद् आकम् (‘साम आकम्’)	अस्मद् आकम्
युष्म् आकम् (‘शेषे लोपः’)	अस्म् आकम्
युष्माकम्	अस्माकम्

- युष्मद् (ङि) इ अस्मद् (ङि) इ
- त्व अद् इ ('त्वमावेकवचने') म अद् इ
- त्वद् इ ('अतो गुणे') मद् इ
- त्वयि ('योऽचि') मयि

- युष्मद् (सुप्) सु अस्मद् (सुप्) सु
- युष्म आ सु ('युष्मदस्मदोरनादेशे') अस्म आ सु
- युष्मासु ('अकः सवर्णे दीर्घः') अस्मासु